

İRAN'IN ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'YLE İLİŞKİLERİ

İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne ilgisi bir dizi ekonomik ve siyasi faktörlere dayanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Orta Asya bölgesi, İran'ın ideolojisini yayması açısından öncelikli dış politika alanı olarak görülmüştür.

Sabir Askeroğlu

Dış Politika Uzmanı, İran Araştırmaları Merkezi (İRAM), Ankara

Giriş

İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne ilgisi bir dizi ekonomik ve siyasi faktörlere dayanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Orta Asya bölgesi, İran'ın ideolojisini yayması açısından öncelikli dış politika alanı olarak görülmüştür. Mamafih İran'ın yaşadığı ekonomik kalkınma sorunları bu hedeflerinden vazgeçmesine bunun yerine, öncelikli olarak büyük güçlerle yakınlaşmayı tercih etmesine neden olmuştur. Bu süreçte İran'ın Orta Asya'ya ilgisi, enerji projeleriyle sınırlı kalmıştır.

2000'li yılların başlarında Afganistan ve Irak'ın işgalleri, bölgedeki güç dengesini ABD lehine değiştirmekle kalmamış, İran'ın kendisi de, ABD'nin hedefi haline gelmiştir. ABD'yi güvenlik tehdidi olarak algılayan Tahran'ın, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olma isteği bu nedenle daha da artmıştır. Böylelikle 2005'te Hindistan ve Pakistan'la birlikte İran da Şanghay İşbirliği Örgütü'nde gözlemci statüsünü elde etmiş, tam üyelik için çabalarını sürdürmüştür.

İran'ın ŞİÖ Stratejisi

Şanghay İşbirliği Örgütü'ne tam üyelik çabaları İran'ın iç güvenlik meselesiyle de ilgiliydi. 2001'de kabul edilen

ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurucu ilkeleri olan terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılıkla mücadele; İran'ın ülke içindeki güvenlik politikalarıyla örtüşmekteydi. Örgüte tam üyeliği, çok etnisiteli, çok mezhepli ve sosyo-ekonomik farklılıklara sahip İran'a, ülke içinde meydana gelen "ayrılıkçılık" tehdidiyle mücadele etmesinde uluslararası bir meşruiyet boyutu kazandıracaktı. 2000'ler boyunca dış müdahale riskleri, ülke içinde ayrılıkçı hareketleri tetiklediği gibi, ayrılıkçı hareketler de dış müdahalelerin önünü açmaktaydı. Bu da İran'ın parçalanma riskini artırmaktaydı. İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyeliği bu riskleri bir miktar azaltacaktı.

İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne tam üyelik amaçlarından bir diğeri de, uluslararası ekonomik izolasyondan kurtulmaktır. Nükleer programından dolayı yaptırımlara maruz kalan ve zengin enerji kaynaklarına sahip İran, öncelikle uluslararası enerji projeleri dahil olmak üzere sınırlamaların önüne geçmeye çalışmaktadır. Enerji projelerinde yer alarak İran iki şeye ulaşmayı hedeflemektedir. Birincisi, Çin ve Hindistan gibi enerji tüketicisi ülkelerin iç pazarına ulaşarak bölgenin önemli enerji üretici ülkesi konumuna gelmektir. İkincisi, Hazar havzası ülkeleriyle geliştireceği işbirliği sayesinde bölgenin enerji kaynaklarını, ülkesi üzerinden güneye ulaştırarak transit ülke konumuna gelmektir. Bu durumda İran, Hazar havzası enerji kaynaklarının akışını kontrol etme

fırsatı yakalayacaktır. Her iki durumda da stratejik konumunu yükseltmiş ve uluslararası izolasyonların etkisini hafifletmiş olacaktır.

İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyeliğinin sağlayacağı ekonomik-ticari olanaklardan bir diğeri de Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde kurulmaya çalışılan ulaşım ağlarıdır. İran Şanghay İşbirliği Örgütü'ne dahil olmasıyla ülkesinin potansiyelini örgüt çerçevesinde daha etkin kullanabilir. İran Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Orta Doğu'ya açılan 'kapısı' olarak görülebilir. Özellikle de Çin'in ticareti ve malları için. Diğer taraftan kapsamlı ulaşım altyapısı yatırımları, İran ekonomisine önemli ivme kazandıracak gibi, rekabet mallarının Orta Asya pazarına kolayca ve güvenilir bir şekilde ulaşması için de olanak sağlayacaktır.

Özellikle Rusya ve Çin gibi örgütün önde gelen güçleri için İran'ın silah pazarı kayda değer bir öneme sahiptir. İran için bu yöndeki işbirliği, kendi askeri-sanayi komplekslerinin yetersiz kaldığı silahlı kuvvetlerinin modernizasyonunda ve yeniden yapılandırılmasında da önemli katkı sağlayacaktır. Rusya ve Çin'le aynı örgüt içerisinde yer alması, bu ülkelerin İran'ın ihtiyaç duyduğu silah ve silah teknolojisi alımlarında ve bunların fiyatları konusunda daha makul davranacakları beklentisini yaratmaktadır.

İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyeliğindeki en önemli hedefi siyasi ve stratejiktir. Şanghay İşbirliği Örgütü İran'a yönelik olası dış müdahalelere karşı kalkan

rolü görecektir. Şanghay İşbirliği Örgütü, NATO ve KGAO gibi kolektif bir savunma örgütü değildir; ancak üyelerinin çıkarlarını ve güvenliğini savunacaklarını belirtmiştir. Dolayısıyla da Rusya ve Çin'in, ve artık Hindistan'ın da dahil olduğu bir güvenlik yapılanması içinde bulunan bir İran'a karşı her hangi bir devlet kolay kolay güç kullanamayacaktır. Diğer bir deyişle, İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliği, herhangi bir dış saldırıya karşı caydırıcı bir rol oynayacaktır.

İran'ın ŞİÖ Üyeliğinin Önündeki Engeller

İran'ın örgüte üyeliğinin önündeki birinci engel, yürüttüğü nükleer programı ve bu nedenle İran'a karşı BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı yaptırım kararlarıdır. Başlattığı nükleer program, daha önce olduğu gibi bundan sonra da tartışmalı niteliğinden dolayı İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyeliği için ayak bağı olacaktır. İran'ın nükleer silah elde etme yönündeki faaliyetleri, Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na (NPT) aykırıdır. Şanghay İşbirliği Örgütü üyesi ve BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinden Rusya ve Çin, Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nın uygulanmasından sorumlu ve anlaşmanın ihlâl edilmesi durumunda da ihlâl eden tarafı cezalandırmakla yükümlüdür. Bu durum BM Şartı'na göre böyledir. Bunun yanında özellikle de Rusya, kendi güney sınırlarında nükleer silaha sahip bir devletin ortaya çıkmasına da olumlu bakmamaktadır. Bu nedenle P5+1

İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyeliğindeki en önemli hedefi siyasi ve stratejiktir. Şanghay İşbirliği Örgütü İran'a yönelik olası dış müdahalelere karşı kalkan rolü görecektir.

ile İran arasındaki nükleer programın sınırlandırılması için görüşmelerin başlatılmasında ve 2015'te nihai anlaşma metninin imzalanmasında Rusya aktif rol oynamıştır.

İran'ın nükleer programı ile Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyeliğini ilgilendiren bir diğer gelişme, 2010'da Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Taşkent Zirvesi'nde aldığı karardır. Alınan karara göre, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olmak isteyen ülkenin Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun beklentilerinin tamamına cevap vermesi gerekiyor. P5+1 ile İran arasında imzalanan nükleer anlaşmayla, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyeliğinin önündeki engeller de hukuken kalkmış oldu. Ancak İran'ın nükleer programı meselesi sadece hukuki boyutuyla sınırlı olmayıp, bir de siyasi boyutu olduğu için, Donald Trump'ın ABD Başkanı seçilmesiyle beraber nükleer anlaşmayla ilgili sorunlar devam etmektedir. ABD hem nükleer anlaşmanın 'kötü bir anlaşma' olduğunu, hem de İran'ın nükleer anlaşmanın ruhuna uymadığını dile getirmektedir. Tahran, ABD'nin yaptırımlar üzerinden baskılara devam etmesi durumunda nükleer anlaşmadan çekileceğini ve nükleer programını tekrar başlatabileceğini dile getirmektedir.

İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü ile ilişkilerinde sorun teşkil eden bir konu, İran'ın bölgedeki faaliyetleridir. Tahran'ın bölgedeki politikaları sadece ABD'nin değil, İsrail ve ABD'nin diğer Arap müttefiklerinin çıkarlarıyla da ters düşmektedir. İran'ın hem ABD, hem de bölgedeki diğer ülkelerle arasındaki ilişkilerinde artan gerginlik Şanghay İşbirliği Örgütü üyelerini yakından ilgilendirmektedir. Böyle bir ortamda İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne kabul edilmesi, ilk olarak ABD'nin tepkisine neden olacaktır.

İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olması durumunda, İran'ı daha da cesaretlendiren Rusya ve Çin, Washington tarafından suçlanacağı gibi, bu ülkelerin zaten hassas durumdaki ikili ilişkileri daha da kötüleşecektir. Örgüt İran'ın çıkarlarını savunmak zorunda kalacağı için bu da ABD ile Şanghay İşbirliği Örgütü arasında cepheleşme ve kutuplaşma riskini beraberinde getirecektir. Böylelikle İran'ın ABD ve Orta Doğu ülkeleriyle problemi otomatik olarak Şanghay İşbirliği Örgütü'nün de problemi haline geleceği için İran'ın üyeliği konusunda daha temkinli davranılacaktır.

İran'ın örgüte üyeliği hem Rusya'nın hem de Çin'in Orta Doğu'daki ilişkilerinde de etkileyeceği için bu ülkeler

bunun hesabını yapacaktır. Rusya ve Çin'in Orta Doğu politikası İran'la sınırlı olmadığından, diğer bölge ülkelerinin çıkarlarını göz önünde bulundurmamak zorundalar.

Sovyetler Birliği'nden farklı olarak Rusya'nın ideolojik cepheleşme dönemine geri dönmeye ne gücü ne de niyeti vardır. Rusya bölge ülkelerinin tamamıyla 'aktif diyalogu sürdürme' stratejisini izlemektedir. Bölgede İran'ın faaliyetlerinden meydana gelen gerginliklerin tarafı olmaktan uzak durmaktadır. Rusya için İran'la olduğu kadar, Körfez ülkeleriyle, Suudi Arabistan ve İsrail'le işbirliğini sürdürmek aynı derecede önemlidir. Bu durum Çin için de geçerlidir. Çin geleneksel olarak Orta Doğu sorunlarından uzak durmaya çalışmaktadır. Ayrıca Suudi Arabistan, Çin'in petrol ithal ettiği en önemli ülkelerden biridir. Pekin de Moskova gibi İran-Suudi Arabistan cepheleşmesinden uzak kalmayı tercih etmektedir.

İran'ın örgüte tam üyeliği ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nü kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışması durumunda, Şanghay İşbirliği Örgütü'nü otomatik olarak Orta Doğu sorunlarının içine çekme riski vardır. Kuruluşundan itibaren öncelikli sorumluluk alanı Orta Asya olmasına rağmen, Afganistan sorununa doğrudan müdahil olmaktan kaçınan Şanghay İşbirliği Örgütü, İran'ın bölgedeki sorunlu ilişkilerinden dolayı Orta Doğu'ya müdahil olmak istemeyecektir.

Diğer yandan ne Rusya ne de Çin, İran'ın kendilerinden tamamen uzak kalmasını da istememektedir. Bu devletlerin İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliğini kendi çıkarları için, bazen pazarlık konusu yaptıkları da söylenebilir. Çin İran'ı, Yeni İpek Yolu Projesi'nde Orta Doğu'ya açılan kapısı olarak görmektedir. Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliğine desteği karşılığında Yeni İpek Yolu Projesi'nin kendi beklentileri doğrultusunda hayata geçirilmesinde İran'ın desteğini sağlamaya çalışmaktadır.

Moskova'nın İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliğine ilişkin pazarlığı daha çok Batı'yla ilişkileriyle ilgilidir. Rusya İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliğine verdiği destek üzerinden Batı'yla kapalı bir pazarlık yürütmektedir. Batı'nın İran'a karşı yürüttüğü siyasi ve ekonomik baskılar, Tahran'ı Moskova'ya yakınlaştırmaktadır. Bu Moskova'nın çıkarıdır. Ancak Batı'nın Rusya'ya karşı baskıları Moskova'nın Tahran'a desteğini daha da artırmaktadır. Moskova'nın desteğini alması ve Şanghay İşbirliği Örgütü'ne tam üye olması durumunda İran, kendisini daha güvende hissedeceği için, Batı'nın ekonomik ve siyasi yaptırımlar üzerinden uyguladığı baskılarına karşı daha dirençli hâle gelecektir. Bu da Batı'nın İran'a yönelik baskı politikasını başarısız kılabilir.

Ayrıca İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne tam üye olup olmaması Moskova için başka bir öneme de sahiptir. Birincisi Örgüt, Rusya'nın geleneksel olarak kendi etki

alanı saydığı Orta Asya'da İran'a nüfusunu artırma fırsatı tanıyacaktır. Rusya'nın buna ne derecede istekli olacağı tartışılır. İkincisi, İran'ı örgüte tam üye kabul etmesiyle Moskova, kendisine alternatif Tahran-Pekin hattının güçlenmesinin önünü açmış olacaktır. Böyle bir durumda Tahran Moskova'ya olan bağımlılığını azaltma yoluna gidebilir. Bu Moskova'nın Tahran üzerindeki etkisinin zayıflaması demektir. Moskova'nın böyle bir gelişmeye rıza göstermesi, Rusya'nın bunun karşılığında ne elde edeceğine bağlı olacaktır.

SONUÇ

2005 yılında gözlemci statüsüyle başlayan İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne tam üyelik çabaları, İran'a siyasi ve stratejik açılardan birçok avantaj sağlayacağı ve çokça güvenlik sorununun üstesinden gelmesine imkan vereceği gerekçesiyle Tahran'ın önemli dış politika hedeflerinden biri olmaya devam etmektedir. İran'ın bölge politikaları değişmeyeceğine, ABD'nin İran'ı hedef olarak görmeye devam edeceğine, Rusya ve Çin'in İran'dan dolayı Batı'yla kutuplaşmadan kaçınacağına ve bölge ülkeleriyle ilişkilerini bozmak istemeyeceğine, Şanghay İşbirliği Örgütü Hindistan ve Pakistan'la bir deneme sürecine gireceğine göre, İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne tam üyeliği yakın gelecekte mümkün gözükmemektedir.

